

Urbefolkningsmobilisering og revitalisering av andinsk religiøsitet i et misjonsvitenskapelig perspektiv

LIVE DANBOLT DRANGE

I januar 2006 ble aymaraen Evo Morales Ayma innsatt som Bolivias første president med urbefolkningsbakgrunn. Dagen før den offisielle innsettelsen samlet urbefolkningsrepresentanter fra hele Latin Amerika seg i Tiwanacu¹. Ifølge avisen *La Razón* (22.01.06) ble Morales rensert og velsignet av de andinske gudene med en serie ritualer i en andinsk-amasonisk seremoni ledet av andinske prester. Kledd som en Solens prest mottok han den åndelige andinske autoritet og ble anerkjent som urbefolkningens høyeste autoritet. Ved å gå barbert mot ruinene av pyramiden Akapana skulle "den kosmiske energien fra *achachilaene*² trenge inn gjennom føttene." En av de deltakende urbefolkningslederne uttalte "La oss demonstrere for verden at den andinske kulturen har våknet og at fra denne historiske dagen skal vi løfte Bolivia fremover, ledet av Evo" (Ibid. 21.01.2006)³.

Gjennom de to første årene av sin regjeringstid har Morales og hans regjering trukket den andinske religiøsiteten frem i lyset på mange måter. Både i regjeringsbygningen, ved starten av offisielle møter og i presidentpalasset har andinske ritualer fått en selvfølkelig plass. I utkastet til ny grunnlov står staten som garantist

for den andinske religiøsitetens fortsatte liv. Noen evangeliske⁴ har opplevd dette som en trussel og spør seg hva det vil ha å si for de evangeliske kirkenes og misjonens fremtid. Morales har også kommet med utsagn som henspiller på en spesiell indianistisk⁵ tradisjon, *katarismen*, som har vært både anti-kristen og anti-vestlig (Canessa 2000:123). Hvordan kan regjeringens satsing på disse områdene forstås? Hvordan opplever de evangeliske revitaliseringen av den andinske religiøsiteten? Representerer den en trussel for evangelisk misjon? Dette er spørsmål jeg vil belyse i artikkelen gjennom intervjuer, avis- og tidsskriftsartikler og nyere litteratur⁶. Det evangeliske perspektiv har jeg i perioden 2005 – 2008 undersøkt gjennom samtaler og semi-strukturerte forskningsintervju⁷ med evangeliske kirkeledere og andre sentrale kirkelige personer hvorav noen tilhører urbefolkningsgrupper⁸. Den empiriske undersøkelsen drøftes på grunnlag av historiske og kulturelle trekk ved utviklingen frem til i dag.

For å forstå dagens revitalisering vil jeg gi en kort innføring i den etniske og kulturelle situasjonen i landet og dra noen historiske linjer for de religiøse og kirkelige perspektiv. Jeg vil så trekke frem noen områder i regjeringens arbeid der den andinske revitaliseringen er særlig tydelig.

Etnisk mobilisering og revitalisering av andinsk religiøsitet

Sammen med revitalisering av det andinske er avkolonisering et sentralt begrep i regjeringens politikk, den første regjering ledet av en president med urbefolkningsbakgrunn 180 år etter at kolonitiden var slutt og landet ble egen stat. De siste ti - femten årene har det skjedd en etnisk bevisstgjøring i landets urbefolkningsgrupper, noe som også berører de evangeliske kirkene og tydeliggjør manglende arbeid med oversettelse av evangeliet inn i den andinske kulturen, med kontekstualisering: "Contextualization must mean the communication of the gospel in ways the people understand, but also challenge them individually and corporately to turn from their evil ways" (Hiebert 1985:184ff). Hiebert beskriver tre måter for kontekstualisering, avvisning av kontekstualisering: benektelse av det gamle; ukritisk kontekstualisering: godtakelse av det gamle; og kritisk kontekstualisering: grundig arbeid med det gamle i lys av Guds Ord (Ibid.).

Etnisitet og kultur er sentrale begrep i prosessene som går for

seg i Bolivia, begrep som er gjenstand for mye faglig debatt både innenfor og utenfor landet. I boliviansk lovverk kom begrepene inn først i en revisjon av grunnloven i 1994 der det fastslås at Bolivia er "multietnisk og plurikulturelt" (Constitución Política del Estado, Art. 1) med anerkjennelse av urbefolkningenes sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter til felles jord, naturressurser, identitet, verdier, språk, skikker og institusjoner (Ibid. Art. 171). I lovverket er begrepene brukt kvantitativt som en konstatering av landets etniske og kulturelle mangfold, for å beskrive et samfunn hvor de ulike etniske gruppene lever atskilt uten å si noe om relasjonen mellom dem.

Befolkningen i Latin Amerika er siden kolonitiden blitt delt inn i gruppene indianer og mestis⁹ utfra raseideologiske kriterier. I dag ligger fokus på ytre kjennetegn som hudfarge, språk, klær, hårfrisyre og etternavn. Denne kategorisering føler det enkelte medlem av gruppene seg ikke selv nødvendigvis hjemme i. 'Indianer' som kategori kan oppleves undertrykkende ettersom den ble tildelt de erobrede av erobreren Kristoffer Columbus. Jeg bruker betegnelsen 'andinere' som samlebetegnelse på personer med opprinnelse i det før-spanske Andesområdet og ellers 'urbefolkning' som også inkluderer de etniske gruppene fra Amazonas.

Urbefolkningene i Bolivia har, som samene i Norge, vært utsatt for diskriminering og marginalisering og mange har ønsket å skjule sin etniske tilhørighet. Etter revolusjonen i 1952 var det nasjonale prosjekt i Bolivia å bygge en homogen nasjon ved å assimilere urbefolkningene inn i en nasjonal spanskaltalende mestiskultur, å "blanquear"¹⁰. (Canessa 2006:245). Det var derfor overraskende at over 60 % av Bolivias rundt 9,5¹¹ millioner innbyggere ved folketellingen i 2001 identifiserte seg som tilhørende en av landets 36 urbefolkningsgrupper¹². "The Bolivians are much more likely than before to identify as indigenous, or, at the very least, as belonging to an indigenous group (such as 'Aymara' and 'Quechua') even if they do not identify as indigenous per se" (Ibid.:242). Denne måten å forholde seg til etnisitet på svarer til Fredrik Barths fokus på den sosiale prosessen; [it is] "the ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff that it encloses" (Barth 1969, 1996:79). En kan også skjelne mellom andinere som fortsatt lever tradisjonelt på sine hjemsteder og urbaniserte og intellektuelle andinere; det er mer verdsatt å beherske et

urbefolkningspråk i byene der det kan gi jobb i en Non-Governmental Organisation, enn på landsbygda der urbefolkningspråk og lite utdanning fortsatt er tegn på lav sosial status (Canessa op.cit.:244).

Utviklingen av etnisk tilhørighet viser relevansen av det antropologiske beskrivende kulturbegrep; kultur er: "...de ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et menneske overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre - oftest noe forandret - til neste generasjon" (Klausen 1992:27). Fremtid er avhengig av fortid, samtidig som kultur ikke er noe statisk, men er i stadig endring slik Thomas Hylland Eriksen uttrykker det: kultur er "det omskiftelige meningsfellesskapet som gang på gang etableres og forandres når mennesker gjør noe sammen" (Eriksen 1998:25). De fleste som identifiserer seg som aymara og quechua bor i høylandet og har sin historie fra området fra Inka- og før-Inkatid. Det er stor grad av samsvar mellom de to etniske gruppene når det gjelder tradisjoner og religiøsitet, både fordi de har mange felles-andinske trekk i måten de lever, handler og tenker på (Drange 2005:46), og fordi quechuaene kom til området først etter at Inkaen hadde erobret denne delen av Andes. Videre har den spanske koloniseringen og dagens globalisering ført til at "meningsfellesskapet" har vært og er i konstant endring. Også urbefolkning er blitt urbanisert, men bevarer samtidig etnisk tilhørighet.

Religiøsitet og kirke i Bolivia

Når Morales uttaler at han vil ta den gamle andinske tro frem i lyset (iflg. Montero, VL.28.01.06) setter han fokus på en av kildene til den bolivianske religiøsiteten: den andinske prekolumbianske. De andre kildene er "conflicting with and complementing this, the Catholic tradition, implanted in the Andean world from the beginning of the colony" (Albó 2003:65). Den tredje kilden Albó peker på er

more innovative but incipient and in the minority, that proceeds from the other Christian expressions, as much as from the diverse Protestant "cults" as from other comparable tendencies on the Catholic side (Ibid.).

Denne kilden dreier seg om evangelisk kristendom med både europeisk og nord-amerikansk opprinnelse. Jeg vil i det følgende trekke frem noen sider ved disse kildene.

Andinsk religiøsitet

Forskere er enige om at det verken er mulig å rekonstruere den andinske religiøsiteten som hersket før Inkaen erobret de forskjellige folkegruppene eller den inkaiske religionen som hersket da spanjolene erobret riket (Albó 1996: 122). Inkaene regjerte i opp til et par hundre år, og mye tyder på at de erobrede folk fikk frihet til å fortsette med sine religiøse tradisjoner bare de innlemmet dyrkingen av Solen. For å få kjennskap til den andinske religiøsiteten er en avhengig av å tolke arkeologiske funn og støtte seg på spanskspråklige historieskrivere som beskrev en religion basert på ytringer fra forskjellige områder i Inkaens rike. En må regne med at den før-spanske religiøsiteten har endret seg under påvirkning av katolsk kristendom de rundt 500 år denne har vært tilstede i området.

Spansk katolisisme

Noen har hevdet at tvangsdåpen etter erobringen førte til at andinaren ble fratatt sin religion og mistet sin kosmologi og at tomrommet så ble fylt med kristendom. Albó hevder derimot at "it is natural that a system of exogenous beliefs, brought in from a place so distant and formed in social and cultural situations so different, would not be equally weighted against the old great tradition, which is battered and persecuted" (1996:120). I følge Suarez smeltet den kristne europeiske kulturen og den andinske sammen i det religiøse ritualet, ikke ved dialog. Vekten på ritualer og fester og bygging av kirker på andinske helligsteder førte mer til kontinuitet i før-kristen religiøsitet enn til kristning og tvangen førte til en symbolsk overenskomst som tillot en katolsk kultur som tolererte et mangfold av uttrykk. Den troende kunne hoppe fra en overbevisning til en annen, noe som innebar fredelig sams eksistens mellom motstridende guddommer; "Dette har ført til dannelsen av en ny og sammensatt religiøs og kulturell identitet som respekterer de katolske dogmer, men ikke oppgir sin polyteistiske struktur og enda mindre sine ritualer og myter" (Suarez u.å.). Særlig i de kirkelige festene og i det symbolske møtet

mellom riter kommer det til uttrykk hvordan den katolske kulturen forvalter de katolske og de andinske elementene. Antropologen Vincent Nicolas nevner et eksempel på dette fra en bygd i Potosi provins. I en monter med avbildning av jomfru Maria ligger det skjult en stein som skal ha vist seg for en person i bygden. Steinen skal ligne helgenen Jakob, som i den andinske religiøsitet tillegges helbredende krefter. Når monterer tas frem er det ikke Jomfruen, men steinen folk tilber (m.k. 05). Et annet eksempel et fremstillingen av jomfruen kroppsliggjort i "Det rike fjellet", fjellet med sølvgruvene i Potosi, et fjell som var hellig for andinerne før spanjolene fant sølv der.

Quechuaevangelisten Johel Vera hevder at egentlig har andineren avvist det katolske og fortsatt med sin opprinnelige religiøsitet. Det katolske er bare en maske, kirken nådde ikke inn til andinerens hjerte (m.k. 05). Selv om Den katolske kirke gjennom 500 år har omfattet nesten alle områder av livet, har andinsk religiøsitet aldri blitt utryddet. Det er denne religiøsitet som i dag tas frem i det offentlige rom. Dette bekrefter missiologen Paul Hieberts teori om at avvising av kontekstualisering, undertrykkelse av gamle tradisjoner, fører til at de går under jorden, praktiseres i hemmelighet og skaper en synkretistisk kristendom. "In the long run, when pagan customs were practiced in secret, they combine with public Christian teachings to form Christopaganism - a syncretistic mix of Christian and non-Christian beliefs" (Hiebert 1985:184).

Selv om Den katolske kirken etter 1950 mistet monopolet som religiøs meningsprodusent, har den fortsatt stor innflytelse i landet. Katolisismen er innvevd i samfunnet på alle områder

i Andes bærer en stadig folk hevde at de er katolikker "ved fødsel", "fordi min familie alltid har vært katolsk", eller "for vane". Katolisismen som arv og familie- og samfunnsmonster viser mange likhetspunkter med Clifford Geertz begrep om 'religionen som kulturelt system'... På denne måten er katolisismen en vesentlig del av den generelle kulturen i Andes (Pallet 2004: 31f).

For de fleste beboerne i Andes, i alle sosiale lag av folket og overalt blir overgangsrundene dåp, vigsel og begravelse feiret i Den

katolske kirken. De blir ansett som absolutt nødvendige og det kreves at alle familiemedlemmene slutter opp om dem. Også de kirkelige festene Karneval, Påske, St. Hans og Allehelgensdag representerer viktige tidspunkt i års-syklusen. I forbindelse med festene konsumeres store kvanta alkohol.

Innen Den katolske kirken er det flere måter å se den andinske religiøsiteten på: fra å vurdere den som kristnet til å se på den som en ikke-kristen, hedensk religion. Calixto Quispe Huanca som både er katolsk diakon og andinsk prest som utfører andinske ritualer, identifiserer seg med en kristen andinsk teologi. Han sier i forelesning "Jeg forsøker å leve i troskap både mot den kosmiske religiøse erfaringen og den katolske troen" (m.k. 07).

Grunnlovens § 3 slår fast at "staten anerkjenner og fastholder den katolske, apostoliske og romanske religion" samtidig som staten "garanterer den offentlige utøvelsen av enhver annen gudsdyrkelse". Den katolske kirkens innflytelse har vist seg i de mange kriser Bolivia har vært gjennom de siste årene der prester maner til samling og går inn som mellommenn i sosiale konflikter (Pallet 2004:33).

Evangelisk kristendom

Bolivia var som de andre iberiske koloniene, stengt for ikke-katolikker til langt inn i eksistensen som selvstendig stat¹². I Latin-Amerika var det i år 1900 6.400 protestanter mens det ved 1990 var 30.000.000 (World Christian Encyclopedia 1987 i Suarez u.å.).

De protestantiske kirkene, metodister, lutheranere og anglikanere, kom til landet for å betjene europeiske immigranter fra 1886 av. Innen disse kirker er det i dag store forskjeller og til dels konflikter, det finnes for eksempel tre lutherske kirkeorganisasjoner i Bolivia. Årsakene til oppsplittingen handler bl.a. om forskjellig syn på forholdet til den andinske religiøsiteten der en kan finne alt fra ukritisk aksept til total avvisning og manglende kontekstualisering.

I betegnelsen evangeliske inngår også nyere bevegelser som trosmisjoner, "overnasjonale" el. interdenominale kirker. Uavhengige pinsevennkirker med en latinamerikansk vinkling vokser mest, f.eks. Assemblies of God og Foursquare Church. For de nye bevegelsene er bruddet med Den katolske kirken og dennes symbolske mellommenn: jomfruene og helgenene sentralt, det hand-

ler om et brudd med hele den katolske kulturen, og innebærer også avvisning av karneval og Allehelgensdag (Suarez u.å.). De avviser kontekstualisering; de er opptatt av å nedkjempe det andinske fordi de anser alt det gamle som fra djevelen (Vera m.k. 05). Verden fortolkes skarpt todelt der Gud og djevel står i stadig kamp om mennesket både når det gjelder frelse og fortapelse, men også i dagliglivet. Den nordamerikanske misjonæren Orlando Nutt i *Assemblies of God* ser åndelig krigføring som nøkkelen til evangelisering (m.k. 05). Den Hellige Ånd tilkjenner seg i dagliglivet ved å gi den troende tungetale, profetier, helse eller helbredelse. All sykdom kommer fra djevelen, og særlig på dette punktet "vises det overfor den omvendte at deres gud er sterkere enn djevelen og at deres kirke frelser flere og bedre enn de andre" (Suarez u.å.). Disse gruppene har også en sterk endetidsforkynnelse; alt en gjør bør være preget av forventningen om Jesu annet komme som er nær forestående.

Felleskapet utøver sterk sosial kontroll for å passe på at de troende ikke beveger seg ut i sataniske områder. Derfor må en bryte alle bånd til det gamle livet, både sosialt og kulturelt og skape nye måter å leve på. Nutt gav uttrykk for tilfredshet med at annengenerasjons kristne var fremmede for de gamle skikkene (m.k. 05). Mens turistguiden Eduardo (m.k. 06) hevdet at evangeliske kirker skaper radikale kontraster ved å kalle Pachamama, Moder Jord, og Ekeko¹⁴ for djevler og fjerne folk fra sine tradisjoner.

Direktør i Misjonsalliansen i Bolivia og pastor i evangelisk kirke Tito Montero påpeker at en har gjort mange feil ved å avvise mange tradisjoner uten å ha grunnlag for det. Han mener at det finnes mange fine skikker og gode verdier en burde ta vare på i bygdesamfunnene, for eksempel å velge faddere som hjelper foreldrene i oppdragelsen. Noen sier dette er denne verdens skikker og så har en isteden overtatt skikker utenfra uten å tilpasse dem kulturelt. "Vi kunne være kloke og finne kreative alternativer som ikke går mot Guds Ord, det ville hjelpe" sier han (m.k. 06). Presten Ricardo Suxo som har tilhørt den lutherske kirken siden han var ung, opplevde at de måtte ta avstand fra sitt samfunn og avstå fra tradisjoner i bygda da de ble lutheranere. Nå forsøker han å finne tilbake til sine andinske kulturarv og arbeider med kritisk kontekstualisering, et arbeid han sier lutheranere og metodister

har vært pionerer i. Det er en voksende erkjennelse i disse kirkesamfunnene at en har gått for langt i avvisningen av de andinske tradisjonene, men det har også skapt splittelser i spørsmålet om hvor langt en kan gå i aksept av det andinske, sier Suxo. Det handler om to religioner, og den andinske er ikke kristen (m.k. 06). I tråd med Hieberts forståelse av kritisk kontekstualisering er Suxo opptatt av at det i det andinske finnes "evil ways" som det er nødvendig å ta avstand fra. "Vi skal ikke tilbe to guder", sier han, "Herren har frelst meg og tilgitt mine synder". Han mener at han har klart å skape muligheter for at bygdefolket kan holde sammen i feiringer for eksempel ved å bytte ut coca-bladene med andre religiøst nøytrale blader i ritualer, å skape respekt for at en ikke drikker alkohol og å samle bygdefolket til bønn til Gud på den samme høyden der en tidligere bad til Pachamama. (Ibid. 06).

Fram til 1950 ble så å si alt som har med det hellige å gjøre formidlet ved Den katolske kirke, også den andinske religiøsiteten. Mulighetene for religiøs aktivitet var ren andinsk kult, ren katolsk gudsdyrkelse og den som innlemmet de to viktigste dimensjoner innenfor folkereligiøsiteten. De protestantiske feiringer var ikke representative. "Den grunnleggende identitetskoden i den bolivianske kulturen, den *nasjonale religiøse habitus*, karakteriseres av flyten og overgangen mellom de tre mulighetene" (Suarez u.å.).

Det katolske			
Det andinske	De dødnes dag, Karneval, Gran Poder ¹⁵ , Ch'alla ¹⁶ , etc	Dåp, Den første nattverd, Messen, etc	Det ikke-andinske
	Yatiri ¹⁷ , lesing av cocablader, etc.	Noen protestantiske feiringer	
Det ikke-katolske			

Skjema over den bolivianske, katolske kulturen opp til ca 1950 (Suarez u.å.)

Med revolusjonen i 1952 ble den grunnleggende identitetskoden utfordret og utover 1960 tallet førte veksten av de nye kirkene til endring av den religiøse habitus. Jordbruksreformen førte til at haciendasystemet falt og siden Den katolske kirken hadde vært tett knyttet opp mot makthaverne, mistet også den makt og dørene for protestantisk misjon ble åpnet (Canessa 2000:121). Evangeliske organisasjoner økte fra 4 i år 1900 til 36 i 1990 og dekket 3 % av befolkningen opp til 1900 og rundt 28 % i 1990 (i Suarez u.å.). I en studie fra 2001¹⁸ angir 97,57 % av befolkningen over 12 år at de tilhører en religion. Av de 77,99 % som angir at de er katolikker sier 56,55 % at de er praktiserende og av de 16,22 % som angir at de er protestanter / evangeliske er 36,45 % praktiserende. Det er høyere prosent evangeliske blant dem som snakker quechua og aymara enn i den spansktalede befolkningen. Når det gjelder forholdet til de andinske tradisjoner viser studien at 88,22 % av den protestantiske / evangeliske befolkningen oppgir at de ikke praktiserer tradisjonelle religiøse skikker mens 48,54 % katolikker sier det samme. Tallene viser at Suarez har rett i at sekularismen aldri har slått helt rot i Bolivia; folk lever i en prosess der det religiøse "flyter" og tro ikke lenger er monopolisert av Den katolske kirke:

Bolivia går gjennom en tid med særlig flyt i det religiøse, det har alltid eksistert i landet, men er nå mer fremtredende. Her åpner muligheten seg for å rekonstruere det som handler om trosanskelse der subjektet selv søker i sfærene de har til rådighet, noe som medfører mulighet til å skifte religion, bli evangelisk, fortsette i den samme katolske kirken, men ut fra eget valg og ikke pålagt av institusjonen, det vil si, henvende seg til yatis, brujos¹⁹ eller astrologer med den samme overbevisning (Suarez u.å.).

Revitalisering av andinsk religiøsitet og Indianismen

Innen urbefolkningsbevegelsene hevder noen at kristendommen har ødelagt kulturen og en ønsker å finne tilbake til den opprinnelige andinske religionen, til urbefolkningsrøttene, frigjort for kristendom. Det arbeides med nytilpasning av gamle ritualer og feiringen av nyttår og solfesten Inti Raymi 24.juni bl. a. i Tiwanacu. Flere informanter kalte dette et by-fenomen blant intellektuel-

le andinere, men det finnes også i aymaraområder som Tiwanacu og Titicaca. Det kan se ut til at disse gruppene står bak regjeringens avkoloniseringspolitikk som også innebærer å begrense kirkenes innflytelse (Padilla m.k.08). At kristendommen ses på som noe utenlandsk, fremmed for det bolivianske, viser seg symbolsk i det faktum at religion ligger under utenriksdepartementet. Det har ikke vært noen klar institusjonalisering av den andinske religiøsiteten, men en kan observere en klar tendens. Rektor ved den andinske, økumeniske teologiske institusjonen ISEAT²⁰, Abraham Colque, bekrefter at det de siste 20 årene har vært en markert økning i feiringen av andinske ritualer, særlig i middelklassen i byene (m.k. 07). Flere institusjoner har nå *ch'alla* på fredager og i forbindelse med spesielle fester som karneval. Det er en sterk tradisjon i folket for å takke Pachamama for beskyttelse i året som gikk med bønn om hjelp og beskyttelse i året som kommer. Tendensen trer klarere frem i forbindelse med presidentinnsettelsen. Morales valgseier blir omtalt som den endelige seier over erobrerne. I boka *"El Pachakuti andino"* skisserer Girona boliviansk historie og andinsk mytologi og tenkning i marxistisk terminologi før han setter Morales inn i historien med røtter gjennom andinske opprørere i kolonitiden til Tiwanacu-kulturen. "Morales Ayma er den nye Pachakuti som varsler en grunnleggende endring av det bolivianske samfunnet, av institusjonene og av folks skikker, sedvaner og atferd" (Girona 2006:79). For å forstå dette utsagnet er det nødvendig å ta et nytt historisk tilbakeblikk.

Revolusjonen i 1952 åpnet muligheten til å organisere seg politisk rundt egen identitet. Da urbefolkningene oppdaget at de fortsatt ble systematisk diskriminert og manglet sivile rettigheter hvis de holdt fast på sin identitet og ikke lot seg assimilere, oppstod det indianistiske grupperinger blant aymaraene. I 1973 samlet en del intellektuelle aymaraer seg i Tiwanacu og presenterte "Tiwanacu-manifestet" der de for første gang kastet frem ideen om en Aymara-nasjon og forkastet assimilasjonsmodellen som de liberale elitene hadde tatt som en selvfølge og videreført siden uavhengigheten fra Spania (Canessa 2000:124). De nasjonalistiske aymara-gruppene ble kalt *katarister* inspirert av Túpak Katari, en aymara-opprørsleder fra 1780-årene. "Tupaq Katari argued for the total banishment or elimination of the Colonial powers and proposed an indian-led government. He is also known for his severe

justice when it came to dealing with clerics, although he seems to have maintained his Christian faith" (Ibid.:125).

Et av de viktigste elementene i Katari-myten er ordene han skal ha uttalt før han ble tatt av dage: "I die, but I shall return tomorrow as thousands and thousands" (Ibid.). Dette henspiller på *Pachakuti*-begrepet²¹ som knyttes til omveltning og kan forstås som naturkatastrofer som fører til at verden forlater en epoke og går inn i en ny (Gironda 2006:71ff). *Kuti* kan også bety å vende tilbake, referere til Kataris gjenkomst og til jordas, *pachas*, verdier. *Pacha* er et mangesidig begrep som brukes både om tid og rom. Viktig i denne forbindelse er at "Pacha is also the site of the tellurian deities to whom much indigenous ritual is directed" (Canessa 2000:126, og note 47). *Pachakuti* refererer altså til kjente andinske begreper knyttet opp til kultur og religiøsitet

it taps into sentiments that stress a return to "traditional" Aymara religion, a relationship with the pre-Incaic and putatively Aymara civilization of Tiwanacu, and the rejection of those elements of Western culture seen as oppressive and contrary to the basic tenets of the Aymara way of life (Ibid.).

Morales nevnte Túpak Katari i flere taler og hilsener i forbindelse med presidentinnsettelsen, han bad om ett minutts stillhet for å minnes ham og andre som har kjempet revolusjonskampen i Bolivia og han "påkalt den indianske høvdingen Túpak Katari og meldte at hans kamp blir fortsatt av dagens indianere" (La Razón 22.06.06). Videre sa han "I dag starter en ny tidsregning for verdens urbefolkninger, et nytt liv der vi søker etter likhet og rettferdighet, et nytt årtusen..." (La Razón 22.01.06). Ifølge Gironda har de intellektuelle en viktig rolle i omformingen av samfunnet, de har kunnskapen som trenges i denne epoken (Gironda 2006:131). I regjeringen utgått av partiet Movimiento al Socialismo (MAS) er det visepresidenten Álvaro García Linera som representerer de intellektuelle, i det første regjeringsåret sammen med undervisningsministeren, sosiologen Félix Patzi. Linera er matematiker og sosiolog og skal ha presentert seg selv som "en engasjert intellektuell, forpliktet både til venstresiden og til urbefolkningen" (MAS²²).

Andinsk revitalisering i det offentlige rom: Religiøse markeringer

I dag trer den sammensatte bolivianske identiteten tydeligere frem i offentligheten. Opp til år 2006 var Den katolske kirke enerådende som seremonimester for staten ved høytidelige anledninger. Med Morales i presidentstolen har det andinske overtatt og blir dermed gitt legitimitet og anerkjennelse som noe annet enn "folkereligiøsitet". *Ch'alla* og Pachamama har alltid eksistert, nå blir det ofret med lamafoster i presidentpalass og regjeringsbygning. På regjeringens undervisningskongress i juni 06 ble det nye lovutkastet feiret med *ch'alla* utført av undervisningsministeren²³. Morales påberoper seg både Guds og Pachamamas beskyttelse, han stiller som president både ved kirkelige høytider og fester, deltar ved katolske messer og ved andinske seremonier. Som nyinnsett president uttalte han "Jeg takker først mine foreldre, Gud og Pachamama, og de indianske bevegelsene" (La Razón 23.01.06).

Religionens plass i grunnlovsforslaget

I forordet slås det fast at grunnlovsforsamlingen har arbeidet i "vår Pachamamas styrke"²⁴. Den nye artikkel fire lyder "Staten respekterer og garanterer frihet til religionsutøvelse og åndelig overbevisning i overensstemmelse med deres virkelighetsoppfatninger. Staten er uavhengig av religion". Samtidig slås det fast at staten står i et avhengighetsforhold til forfedrenes religion, og at staten anser de opprinnelige urbefolkningskulturer med deres åndelige overbevisninger og virkelighetsoppfatninger som en styrke (f.eks. i art. 99). Videre skal staten beskytte urfolks spiritualitet. Loven skaper bekymring både i deler av Den katolske kirke og på evangelisk hold, men det er vanskelig å samle kreftene mot lovforslaget. Flere informanter gir uttrykk for at en viktig årsak er at kirkene ikke har ens praksis i forhold til den andinske religiøsitet. Padilla nevner også at det er vanskelig for urbefolkningsrepresentanter å gå imot en president av deres egne. Han har møtt pastorer som er enige med Morales og bare ser fordeler med politikken som føres overfor de fattige, de ser ikke den åndelige siden, mener han (m.k.08). Montero er opptatt av å informere kirkene om hva grunnlovsforslaget innebærer slik at medlemmene skal vite hva de stemmer på når den kommer opp til folkeavstemning (m.k.08).

Ny skolelov

I dagens etniske revitalisering ligger også en protest mot landets utdanningspolitikk. Først i 1994 ble assimileringspolitikken forlatt og det ble innført en opplæringsreform som gjorde interkulturell opplæring til statens politikk. Morales regjering mente at reformen ikke gikk langt nok og har arbeidet frem et nytt lovforslag som vektlegger avkolonisering.

Skolens religionsundervisning har vært bygget på katolsk tro og er blitt undervist av lærere knyttet til Den katolske kirken. Lovforslaget fastslår at undervisningen skal være leg, pluralistisk og åndelig. Målet er å utvikle en opplæring som respekterer enhver kulturs spiritualitet og trosfrihet, fremmer egne verdier og avviser all form for religiøs, dogmatisk tvang. Skolens egne lærere skal ta seg av religionsundervisningen. Både i Den katolske kirke og blant evangeliske uttrykkes bekymring over vektleggingen av urbefolkningenes spiritualitet. Dessuten tolkes artikler både i grunnloven og skoleloven dit hen at staten gjør det vanskelig å drive private opplæringsinstitusjoner.

Har de evangeliske noe å frykte?

Grunnloven fastslår at staten er uavhengig av religion. Betyr det at de som har arbeidet for retten til fri religionsutøvelse og en religiøst nøytral grunnlov har nådd frem? Eller var de evangeliskes frykt for at dette ville innebære at en går tilbake til de andinske guder og at et totalt skille mellom kirke og stat vil føre til "en sterk synkretisme" berettiget (Padilla forel. 07 og Montero m.k. 06)? Flere informanter peker på at revitaliseringen av urbefolkningsreligiøsiteten kan skape problemer for kristen misjon. Når det grunnlovsfestes at urfolks religiøsitet skal beskyttes, frykter en at evangelisering ikke vil være tillatt; misjon vil jo kunne tolkes som kolonisering (Padilla 08). Montero mener revitaliseringen "kan hindre veksten. Og det kan i verste fall føre til at evangelisk kristne igjen blir en marginalisert gruppe, og at våre misjonærer blir sendt hjem" (VL 28.01.06).

I bøker om Morales settes han inn i Bolivias sosialistiske historie og Taboada kaller ham "Bolivias Nelson Mandela" (Taboada 2006:90). Det sies lite om hans eget religiøse ståsted og de religiøse sidene ved bevegelsene han representerer bortsett fra at Taboada slår fast at "ikke på noe tidspunkt har Evo Morales glemt

sine forfedres kultur, respekten for Pachamama, Solen, Månen, Forfedreåndene og de enorme fjellene som inngyter frykt og respekt" (Ibid.:81). Antropologen Pablo Regalsky avviser at å renovere den andinske troen er Morales agenda. Han hevder at Morales alltid har vært god katolikk og at hans tilsynelatende tilknytning til det andinske er scenografi, "show", rettet mot tilhengerne blant aymaraene. Det er andre i regjeringen som står for vektleggingen av det andinske, som undervisningsministeren i regjeringens første år, Felix Patzi (Regalsky m.k. 07). Padilla hevder at det er visepresidenten Linera som er ideologen. Han skal ha uttalt at han er ateist (Padilla m.k. 08). Om Morales hevder Canessa at han "avoids the anti-Christian rhetoric" (2006:255). Det kan synes som om Morales benytter en religiøs retorikk som har fungert i flere konflikter og at en hovedsak for ham er å skape harmoni i tråd med den andinske filosofien han også ønsker å løfte opp. Ikke enten eller – men både og: alt på jorden og i kosmos samstemmer i harmoni, et samsvar som uttrykkes på alle nivåer og i alle kategorier, i stort og smått (Drange 2005:31). Pastor Mario Bohórquez i Ekklesía²⁵ sier om Morales forhold til religion "Morales sier han tror på gud, men på hvilken gud?" (m.k. 06). Det kommer ikke klart frem selv om han på Langfredag i år deltok på den katolske messen på hjemstedet der et ledd i liturgien var å bekrefte troen.

Padilla hevder at regjeringen har skapt allianser f.eks. med Metodistkirken der en pastor har fått ambassadørstilling i Europa. Og der er dannet parallelle kirkelige strukturer som støtter regjeringen (m.k.08). En del evangeliske er bekymret for at landet åpnes for hedenske krefter når andinske prester utfører sine ritualer i forbindelse med offentlige markeringer og mener at regjeringen stenger for Guds arbeid når kristendom angripes som kolonisering.

Avsluttende refleksjoner

Jeg har i artikkelen forsøkt å gi et riss av dagens situasjon på det religiøse området i Bolivia ut fra politiske føringer ved dagens regjering. En kommer ikke utenom de lange historiske linjer fra erobring og tvangsinnføring av kristendommen gjennom kolonitid til republikk. Urbefolkningene er preget av å ha vært undertrykt både etnisk og religiøst, og først med Morales i president-

stolen opplever de at deres kultur blir anerkjent som legitim i samfunnet de er en del av. Det er blitt mindre frykt for å uttrykke sin tilhørighet til en urbefolkningsgruppe og til tradisjonell tro. Det er mer aksept for å bruke både tradisjonelle klesplagg og morsmål, selv i Grunnlovsforsamlingen satt representantene i sine tradisjonelle drakter og tolker oversatte mellom de aktuelle språkene.

Fremveksten av de indianske bevegelsene og utbredelsen av evangelisk protestantisme har vært de to mest "striking aspects of social change in recent decades in Latin America" (Canessa 2000:115). Med Evo Morales i presidentstolen med representanter for begge bevegelsene blant ministrene har disse retningene kommet i posisjon, etterkommerne etter spanjolene har mistet makt og Den katolske kirke er ikke lenger statens eneste seremonimester. Jeg vil hevde at det handler både om en offentlig godkjennelse av en religiøsitet som har tradisjoner hundrevis av år tilbake og om revitalisering av andinsk kultur. Behovet for å avkolonisere religiøsiteten er nok en følge av opplevelsen av 500 års maktbruk og manglende respekt for urbefolkningenes kultur. Det fører til både etnisk og religiøs revitalisering innenfor og utenfor kirkesamfunnene når urbefolkningsrepresentanter som Suxo og Vera etter å ha levd med fornektelse av sin urbefolkningsbakgrunn kan uttale at de er stolte av den og ønsker å lære sin opprinnelige kultur å kjenne. Revitaliseringen tar flere veier, fra forsøk på å finne det før-katolske, å leve med ett ben i hver tradisjon som Calixto Quispe Huanca, og som for Suxo og Vera arbeid med en kritisk kontekstualisering med Bibelen som rettesnor. Fremdeles er det mange evangeliske som tar totalt avstand fra alt det gamle og Suxo gir uttrykk for at det er lett å blande tradisjonene, en må i arbeidet med det gamle passe seg for å ikke skape ny synkretisme. Det er et spørsmål om ikke det er det Morales legger til rette for når han legitimerer den tidligere undertrykte urbefolkningsreligiøsiteten ved å løfte frem i det offentlige rom gamle tradisjoner som har vært praktisert mer i det skjulte.

Selv om evangeliske har vært skeptiske til Morales, støttet mange ham ved valget fordi de som andre så i ham muligheten for en ny politisk kurs og fordi han representerer urbefolkningen. Etter to år i presidentstolen sier mange at de angrer på at de stemte på ham, de gir uttrykk for en avventende holdning, og mange

gir uttrykk for utrygghet fordi de ikke egentlig vet hva han vil. Regjeringen sier noe den ene dagen og noe annet den neste. Andre mener han ikke går langt nok. Hvor fornøyd befolkningen er, avhenger nok av hvilken gruppering en tilhører i samfunnet. Den spansktalende middelklassen virker minst fornøyd, de føler seg klemte som i en "sandwich", og flere gir uttrykk for at nå blir de diskriminert. Representanter for urbefolkningene og de fattige er mest fornøyd, som en taxisjåfør fra landsbygda sa det: "Aldri før har noen brydd seg om vår situasjon" (m.k.08). Kirkesamfunn og menigheter i Bolivia er delt i synet på Morales, både på grunn av revitaliseringen av urbefolkningsreligiøsiteten og på grunn av hans tilknytning til sosialismen og til aymara-indianismen. Noen gir uttrykk for at de frykter for fremtiden til evangeliske kirkesamfunn og utenlandske misjonærs arbeidsmuligheter, mens folk med urbefolkningsbakgrunn støtter ham fordi det styrker deres identitet å ha en president med samme bakgrunn. Når folk bes om å si hva som er positivt med regjeringen, trekker mange frem at det gjøres noe aktivt for å hjelpe folk på landsbygda. På den negative siden nevnes at det nå er mestisene som diskrimineres.

Morales gav ved innsettelsen uttrykk for at han ville skape et samlet Bolivia der det som angår urbefolkningene også skulle angå nasjonen. For tiden er det mye som tyder på at politikken hans regjering står for ikke virker samlende, mediebildet er preget av mye konfliktstoff. Det er ikke bare evangeliske som opplever at fremmed kultur og spiritualitet trekkes ned over hodene på dem. Det er særlig aymarakulturen som styrkes i det offentlige rom, men landet består av mange forskjellige folkegrupper med forskjellige kulturer der også mestisene må ha sin legitime plass. Det er også et spørsmål om de forskjellige urbefolkningsgruppene når det kommer til stykket vil være fornøyd med å bli "bevart" i sin kultur og religiøsitet.

Noter

- ¹ Tiwanacu er et symbolsk senter for urbefolkningen aymara. Består av mange monumentale bygninger i stein, bygget mellom 200 og 700 e.Kr. og forlatt omkr. år 1000. Forskere har mange ulike teorier om stedet, noen sier at aymaraene har sin opprinnelse der.
- ² Fjellånder, forfedreånder, overnaturlig vesen som bor i alle større geologiske formasjoner; anses som område-beskyttere.
- ³ Oversettelser fra spansk er gjort av artikkelforfatteren. Sitater fra engelske kilder oversettes ikke.
- ⁴ I Bolivia brukes evangeliske om medlemmer i kirkesamfunn utenfor Den katolske kirke.
- ⁵ Begrep som brukes om nasjonalistiske bevegelser som arbeider for å vende tilbake til urbefolknings kultur og religion. Katarismen er en urbefolkningsbevegelse blant aymaraene.
- ⁶ Forskere som har arbeidet med urbefolkningsbevegelser er antropologene Xavier Albó, Andrew Canessa og religionsviteren Hugo José Suarez. Ingen av disse tilhører selv urbefolkningsgrupper; de tilhører heller ikke evangeliske kirkesamfunn i Bolivia.
- ⁷ Halvstrukturert forskningsintervju i betydningen "et intervju som har som mål å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene" (Kvale 2001:21).
- ⁸ Utvalget som også omfatter andre fagpersoner, er begrenset til personer jeg har fått kontakt med under flere korte opphold i landet. Samtidig har jeg forsøkt å finne frem til representative representanter for forskjellige kirkesamfunn og utfyller deres innspill med skriftlig materiale.
- ⁹ Historisk betegnelse på den spansktalende del av befolkningen i Latin Amerika, opprinnelig brukt om blandingen mellom urbefolkning og spanjol. I dag mer en betegnelse på en sosial gruppe en velger tilhørighet til.
- ¹⁰ "Blanquear", bleke, gjøre hvit. Begrep som fra kolonitiden er brukt i Latin Amerika om sivilisering av den opprinnelige befolkningen ved å kristne, undervise i spansk språk og endre kultur og levevis, dvs. assimilere eller mestisere.
- ¹¹ Rapport 09-05 fra INE, Instituto Nacional de Estadísticas, Bolivias statistiske sentralbyrå, antyder 9.427.219 ut fra prognosene for 2005. <http://www.ine.gov.bo/cgi-bin/piwdie1xx.exe/TIPO>, lest 25.05.07). Tall i artikkelen kommer fra INE om ikke annen kilde nevnes.
- ¹² De største er aymara ca. 25 % og quechua ca 30 %.
- ¹³ Først i 1905 ble det lovlig offentlig å utøve annen tro enn den katolske i Bolivia (Latourette Vol. V: 81f).
- ¹⁴ Ekeko feires i La Paz i januar-februar. Han har antakeligvis røtter i før-inkaisk religion i området og skal fremme lykke og fremgang.
- ¹⁵ Fiesta del Gran Poder, en av La Paz største fester, feires i juni til ære for Kristus som den andre person i treenigheten.
- ¹⁶ Andinsk rituale til ære for Pachamama med brenning av offer og sprinkling av alkohol på jorda.
- ¹⁷ Yatiri er personer som fungerer som mellommenn mellom menneskene og maktene i ayமாகulturen. De har makt til å helbrede sykdommer, åpenbare

skulte ting og de kjenner til trolldom. De bruker bla. coca blader og lama-foster i sine ritualer.

¹⁸ INE http://www.ine.gov.bo/pdf/actest/AE_2002_335.pdf

¹⁹ Brujo er det spanske ordet for yatiri, brukes også om heks.

²⁰ Instituto Superior Ecueménico Andino de Teología

²¹ Navnet til den niende Inka Yupanqui Pachakuti som kom til makten ca. 1438, den første en kan relatere historiske data til.

²² Fra nettsiden til regjeringspartiet Movimiento al Socialismo, MAS <http://www.masbolivia.org/mas/gobierno/bioagl.htm>

²³ <http://www.lpp-uerj.net/olped/documentos/1959.pdf>

²⁴ http://abi.bo/coyuntura/asamblea/nueva_cpe_aprobada_en_grande_en_detalle_y_en_revision.pdf. Setningen er fjernet i trykt utgave.

²⁵ en meget hurtigvoksende evangelisk kirke i La Paz med avleggere flere steder i landet.

Literatur

Albó, X. (1996) "The Aymara religious experience" i Marzal, M. M., E. Maurer, X. Albó, B. Meliá: *The Indian Face of God in Latin America*. Maryknoll, N. Y.: Orbis Books.

Albó, X. (2003) "Popular Religious Expressions in the Cochabamba Valley, Bolivia" I Alvarsson, J.Å. & R. L. Segato (ed) *Religions in Transition. Mobility Merging and Globalization in the Emergence of Contemporary Religious Adhesions*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis Library

Barth, F (1969) [1996] i Hutchinson, J. & A. D. Smith, *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.

Canessa, A. (2000) "Contesting Hybridity: *Evangelistas* and *Kataristas* in Highland Bolivia" i *Journal of Latin American Studies* 32, 115-144. Cambridge University Press.

Canessa, A. (2006) "Todos somos indígenas: Towards a New Language of National Political Identity" i *Bulletin of Latin American Research*, Vol. 25, No. 2, pp. 241 – 263, 2006

Constitución Política del Estado. 1967 Constitutions with 1994 reforms and 1995 agreed text <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/1967bolivia1994.html>

Constitución Política del Estado, forslag til ny grunnlov, Dic. 2007. http://abi.bo/coyuntura/asamblea/nueva_cpe_aprobada_en_grande_en_detalle_y_en_revision.pdf

- Drange, L. D. (2005) "Korrespondanse og relasjon: Noen grunntrekk i andinsk filosofi" *Norsk tidsskrift for misjon* nr.1, s. 25-39
- Eriksen, T. H. (1998) *Små steder – store spørsmål: Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gironda, E. (2006) *El Pachakuti andino: Trascendencia historica de Evo Morales*. La Paz: Edobol.
- Hiebert, P. G. (1989) *Anthropological Insights for Missionaries*. Baker Book House, Michigan 1985, Fifth printing
- Instituto Nacional de Estadística, INE, http://www.ine.gov.bo/pdf/actest/AE_2002_335.pdf
- Klausen, Arne Martin (1992) *Kultur, mønster og kaos*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Kvale, S. (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- La Razón* La Paz, Bolivia
- 21.01.2006 "El mundo andino reconoce como su máxima autoridad a Morales"
- 22.01.2006 "El Presidente da inicio a la era indígena"
- 23.01.2006 "El Presidente se emocionó y no dejó de lado el humor ni la ironía"
- Latourette, K. S. (1943) *A history of the Expansion of Christianity. Vol. V. The great century in the Americas, Austral-Asia, and Africa A.D. 1800-A.D. 1914*. New York: Harber & Brothers Publishers.
- Movimiento al Socialismo. <http://www.masbolivia.org/mas/gobierno/bioagl.htm> lest 21.04.08
- Pallet, A. S. (2004) "Introducción a la sociología de la religión en el contexto andino" i Pallet, A. S. (Ed.) *Gracias a Dios y a los achachilas. Ensayos de sociología de la religión en los Andes*. La Paz, Plural editores
- Suarez, H. J. (u.å.). *Dilemas religiosos en Bolivia*, Paper no. 30, Colección de Papers. Una publicación de l'Institut Internacional de Governabilitat de Catalunya.
- Taboada Terán, N. (2006). Tierra Mártir. Del socialismo de David Toro al socialismo de Evo Morales*. Trykt i Bolivia.
- Vårt Land* 28.01.06 "Tito tror på tydelig og raus misjon"

Muntlige kilder (m.k.)

- Bohórquez Renjel, Mario, pastor i Ekklesía i La Paz, intervju 04.04.06 og 05.03.08.
- Colque, Abraham. Katolsk teolog. Rektor på Instituto Superior Ecueménico Andino de Teología (ISEAT), La Paz. Samtaler i 06 og 07.
- Eduardo, turistguide, samtaler 06.
- Nicolas, V. J. Belgier, antropolog. Bosatt i Potosi og har arbeidet med undersøkelser blant quechuabefolkningen i området. Forelesning og intervju, mars 05.
- Montero Aguilera, Tito. Direktør for Misjonsalliansens nasjonale organisasjon i Bolivia. Visepresident i ANDEB, Bolivias nasjonale evangeliske råd. Pastor i Amor de Dios, en evangelisk kirke i La Paz. Intervju 29.03.06 og 06.03.08.
- Padilla Monterde, Willy. Universitetslærer i kommunikasjon, aktiv i evangelisk menighet. Styremedlem i grunnlovsforsamlingen, representant for de evangeliske kirkene i Sucre. Forelesning 27.02.07, intervju 25.03.08.
- Regalsky, Pablo, antropolog, bosatt i Cochabamba, Bolivia. Intervju 14.03.2007
- Suxo Condori, Ricardo, aymara. Sjef for mikrokredittorganisasjonen Diakonia FRIF på El Alto, luthersk pastor, har vært president i Den Lutherske kirken. Intervjuer 06 og 07.
- Vera, Johel. Quechua, fra Tingipaya i Potosi provins. 2. generasjons evangelisk. Har arbeidet som evangelist og bibelskolelærer i Norsk Luthersk Misjonssamband. Mastergrad i språk inkludert quechua på universitetet i Sucre. Intervjuer 05, 06 og 07.
- Quispe Huanca, Calixto, aymara. Katolsk diakon og andinsk prest. Forelesning og samtaler 07.

Live Danbolt Drange, f. 1946. Lærerprøva 1970. Misjonær for Den norske Santalmisjon i Ecuador 1974 - 1989. Cand.philol. med hovedfag i Kristendomskunnskap v/Menighetsfakultetet 1994 med oppgaven Møte mellom verdensbilder. Cañarindianernes kultur og religion i møte med evangeliet. Akademilektor ved Norsk Lærerakademi ved Interkulturell Forståelse fra august 2003. Første lektor 2008. Har publisert diverse artikler om urbefolkning og Andes.

Indigenous Mobilization and Revitalizing of Andean Religiosity from a Missiological perspective

In January 2006 Evo Morales became the first president of indigenous descent in Bolivia. This government of an indigenous origin has given Andean traditional religiosity room in public both in the president's palace and in the government as indigenous religious rituals occasionally precede government events. Andean spirituality is also included in the proposals for a new Constitution and a new educational law. This has caused some concern among evangelical churches. The Catholic Church, evangelical Christians and indigenous participants advocating traditional Andean spirituality are participating in the discussion on what place religion should have in the public sphere. The article analyses this situation.

The discussion of the empirical investigation relies on the development of historical and cultural features up till today.